

obadus ja plinder

LEMBIT VABA

Vaat kus obadus!

Sõnal *obadus* on kaks tähendust: 'metallist aas' (*Paneb haagi obadusse. Tabalukk ripub keldriukse obaduses. Päästab, tõmbab haagi obadusest. Veetoru kinnitati obadustega seina külge*) ja 'tugev hoop, löök' (*Annan sulle sihukese obaduse, et mäletad. Jüri sai Jaanilt hea, kõva, valusa obaduse. Virutas teisele rusikaga obaduse küljekontidesse, selga, vastu lõuga. Oli obadusest oimetu*) (EKSS). Tsiteeritud sõnaraamatus on *obadus* esitatud kahes eraldi sõnaartiklis, millega on võetud seisukoht, et tegemist on homonüümiajuhtumiga.

Murdekeeles on sõna *obadus* 'hoop, löök (ka majanduslik)' kohta teateid rannikumurdest, saarte ja läänemurdest, idapoolses Eestis aga ida- ja Tartu murdest ning Karksist Mulgimaal; keskmurdest üksnes idamurdealaga külgnevast Simunast ja Äksist (EMS).

Varasemad leksikograafilised allikad (Vestring 1998 [1710–1730]; Helle 1732; Hupel 1780, 1818; Wiedemann 1869, 1893) *obadust* tähenduses 'tugev hoop, löök' veel ei tunne. Sõnaraamatusse pääseb sõna 'hoobi, löögi' tähenduses 1930. aastal: *obadus* '(metall)aas haagi otsa sissepistmiseks (Krampe)', (*mehise, tulise*) *obaduse andma* 'tugeva hoobi andma' (EÕS 2: 636). Ajalehtedes esineb see aga juba aastakümneid varem (nt Postimees 1888).

obadus 'metallist aas' on Julius Mägiste (1962: 40) järgi vene laen: vn *о́бод* 'võru, rõngas; kaarkinnis, mrd (Pihkva, Tver) *ободъ* 'rõngas, konks, haak, look' (Dahl 2: 609); laentüvele on lisandunud noomeniliide *-us*. Hiljem on Mägiste *obaduse* etümoloogiat täiendanud, lisades sõna tähendusvälja ka 'tugev hoop, löök': *obadus*, *-e* 'kramp (sulgemisvahend), krambi aas; tugev hoop, kõva löök / Krampe; Haken zur Krampe; heftiger Schlag, tüchtiger Hieb' (EEW 6: 1811). Selle etümoloogilise tõlgenduse on aktsepteerinud Alo Raun (1982: 110) ja „Eesti etümoloogiasõnaraamat” (ETY). Rogier Bloklandi (2009: 183) vene laenude käsitluses on jäänud Mägiste täiendatud etümoloogia tähelepanuta.

obadus 'tugev löök, hoop' on nüüd Sõnaveebis saanud uue päritoluseletuse, mille järgi see on tuletis murdesõnast *ubima* 'lööma' < vn *убѣмъ* 'tapma' (< *бѣмъ* 'lööma'). Semantiliselt on see kõrvutus mõeldav, häälikuliselt aga ebakindel, koguni ebausutav. Verbi *ubama*, *ubima* 'peksma, kolkima / prügeln' (Wiedemann 1893: 1241), *ubima* eP 'upitama, üle jõu tõstma, kandma, rasket tööd tegema, sumama (läbi lume); peksma, kolkima, taguma (nt lapsed üksteist, mullapanku põllul peenemaks, viljaladet rehepeksul); maha nottima (ussi); taga sundima; õgima, ahnelt

sööma' (EMSUKA MS) päritolu on ebaselge. Vaikides ei saa mööda minna Mägiste esitatud seisukohast, et *ubama* ja *ubima* on võib-olla onomatopöa, sealjuures on ta neid kõrvutanud sõnadega ee *hudima* 'vemmeldama, peksma' ja vps *hobida* 'lüüa / schlagen' (EEW 11: 3515).

obaduse vene laenualusel *óboð* ei ole tähendust 'hoop, löök', mis on laensõna tähendusvälja sünenenud eesti keelekontekstis, kus selleks ongi soodne pinnas, pidades silmas, et mitmed kinnitusvahendid on saanud sekundaarse lisatähenduse 'hoop, löök': *haak* 'konks suluse, kinnise vms osana' ⇒ 'köverdatud käega alt või küljelt antud poksilöök', *lõuahaak* 'haak lõua pihta (poksis)', vrd ka sks *Haken* 'haak; poksilöök'; *kiil* 'raud- või puuklots esemete, nende osade või liitekohtade ühendamiseks või tihendamiseks' ⇒ 'hoop, kiil', *kõrvakiil* 'löök, hoop käega vastu kõrva'; *põõn* 'põikliist laudadest eseme ühendamiseks ja tugevdamiseks' ⇒ 'hoop, löök' (näitestik allikatest EKMS 1: 526–528 sub Hoop; EKSS; EMS; ETY). Eluline kogemus ütleb, et kinnitusvahendid täidavad oma ülesande, kui need kinni lüüakse. Siinkohal on vahest sobilik meelde tuletada Kevade-Tootsi igamatut elutarkust lauses „Mis kinni ei jää, võib kinni lüüa”, mida viimane paraku rakendab pisikesele Lestale tulist kõrva-kiilu andes (Luts 1999: 320).

Omadega plindris

plinder 'hädaolukord, kimbatus, kitsikus' on EKSS-i järgi kõnekeelne sõna, mida ilmestavad näitelaused, nagu *Sattusin, jäin enne palgapäeva omadega plindrisse. Sõpra ei või plindrisse jätta. Kaval küsimus pani õpetaja tõsiselt plindrisse. Nüüd istume küll plindris, auto ei lähe käima. Päästa plindrist, vea meil auto käima. *Plinder tuleb alles siis, kui enam raha ei trükit* (H. Kiik).

plindri kohta on teateid Põhja-Eesti murdekeelest, üks uuemaaegne kirjanek (1978) ka Lõuna-Eestist Rõugest: *raha loppes otsa ja olin peris plindris kohe, leib loppes* 'otsa, jäin peregä peris' *plintrisse* Kuu, *plinder poiss* (väljend rahata mehe kohta) Lüg, *plindris* 'hädas' Jõh, *jäime küll plindrisse, ais* (vankriais) *katki, mis katki* Iis, *no nüüd on mees omadega plindris* Vän, *plindres olema* 'kimbatuses' (nlj) KJn, *plíndrin* 'hädas': *no küll olíi 'plíndrin, ku mootorratas kaíski láís* Rõu (EMSUKA MS).

plindri etümoloogia on seni selgitamata (EEW 7: 2103; Sõnaveeb). ETY-s öeldakse, et *plinder* on tundmatu päritoluga tüvi. Sõnaalguline konsonantühend *pl-* viitaks deskriptiivsõnale või laenule. Oletan, et kõne all on saksa laen, mis saksa sõnalaenude uurijail on jäänud tähelepanuta: *plinder* lähtub saksa murdelisest sõnast *Splinter* '(puu)kild, puupind', mille laiemalt levinud ja kirjakeelne variant on tüvenasaalita *Splitter* (Kluge 1989: 689 sub *spleißen* 'peergusid kiskuma'). Analoogilise häälikuehitusega vähestes eesti keele saksa laenudes antakse tüvesisene *-nt-* edasi *-nt-* või *-nd-*ga, näiteks *undruk*, vkjk *untruk* 'seelik' (vrd sks *Unterrock*, kasks *underrok* (EEW 11: 3557)), nii ka sinne juhtumi puhul: *plindrisse* ~ mrd *plintrisse*.

plindrist on tõenäoliselt võrsunud reeglipäratu lühendvariant *plinn*, mis on murdekeeles üsna laialt tuntud: *ja siis olivad 'plinnid mehed, ei old 'süija ka 'mies-tel* VNg, *oli täiesti plinn* (öeldakse inimese kohta, kellel pole enam kopikatki raha)

Emm; *ta on plinn, varandus läbi löödud* Kul, *ta oli nii pliinn kohe* (plindris, pigis) Vän, jäi 'pliinni Kad (EMSUKA MS).

Näitelaused osutavad, et inimesele vaeva või muret valmistava olukorra põhjus on sageli raha või ainelise vara puudus. Millegi puudumist väljendav semantika tuleb esile saksa omadussõnas *splitternack* resp. *splinternackt*, *splinternackend* jt 'alasti, (puu)paljas', sõna-sõnalt 'pilbaspaljas' (Adelung 1780: 597–598 sub *Splint*; DWDS). „Baltisaksa sõnastik” (BSS) esitab lisaks nimetatud adjektiividele veel sõna *splinterkahl* 'paljas, alasti, täiesti paljaks tehtud'. Baltisaksa keel laenuallikana pole samuti välistatud. Eesti keeles ei ole *plindrit* registreeritud tähenduses 'puukild, puupind', mistõttu on asjakohane juhtida tähelepanu väljenditele, kus *orgi*, (*puu*)*pinnu* või (*puu*)*pulkade* abil kirjeldatakse ebaseeldivaid olukordi, millesse keegi võib sattuda või on juba sattunud: *orki kukkuma* ~ *lendama* ~ *minema* 'kimbatusse sattuma, sisse kukkuma' (EKSS), *pinnuks silmas olema* 'kellegi jaoks häiriv, ärritav asjaolu või isik olema', *pead pulki täis ajama* 'segadusse ajama, eksitama, selgelt mõtlemist segama' (Sõnaveeb). Kas selliste väljendite sünnil on laenuline taust või tõukuvad need pigem elulisest kogemusest, on raske öelda.¹

Saksa etümoloogiakäsitluste järgi on sõnapere *Splitter-Splinter* liige ka *Splint* 'raudtikk, splint' ja võib-olla isegi *Splint* 'maltspuit' (Kluge 1989: 689 sub *Splint*, DWDS sub *Splint*¹, *Spint*²). Needki nimisõnad on laenatud eesti keelde: *splint* : *splindi* 'kruvi ja mutri kinnitamise vahend', *plint* : *plindi* Lüg Emm Mih Häa Hel Rõu Plv, *lint* : *lindi* 'kinnituspulk või -haak' Põie (EEW 9: 2886; Viikberg 2025), *plínt* : *plíndi* 'puu pehmem osa, mis on südamiku ümber' Häa (EKMS).

MURDED, MURRAKUD JA KEELED

ee = eesti keel; **Emm** = Emmaste; **eP** = põhjaeesti murded; **Hel** = Helme; **Hää** = Häädemeeste; **Iis** = Iisaku; **Jõh** = Jõhvi; **Kad** = Kadrina; **kasks** = keskalamsaksa keel; **KJn** = Kolga-Jaani; **Kul** = Kullamaa; **Kuu** = Kuusalu; **Lüg** = Lüganuse; **Mih** = Mihkli; **mrd** = murre, murdesõna; **nlj** = naljatlev; **Plv** = Põlva; **Põie** = Põide; **Rõu** = Rõuge; **sks** = saksa keel; **vkjk** = vana kirjakeel; **vn** = vene keel; **VNg** = Viru-Nigula; **vps** = vepsa keel; **Vän** = Vändra.

VEEBIVARAD

BSS = Baltisaksa sõnastik. <https://arhiiv.eki.ee/dict/bss/bss.html>

DWDS = Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache. <https://www.dwds.de/wb/>

EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat. Eesti Keele Instituut. <https://www.eki.ee/dict/ekss/>

EMS = Eesti murrete sõnaraamat. Eesti Keele Instituut. <https://www.eki.ee/dict/ems/>

EMSUKA MS = EMSUKA murdesõnavara koondekartoteek. <https://emsuka.eki.ee/>

ETY = Eesti etümoloogiasõnaraamat. Eesti Keele Instituut. <https://www.eki.ee/dict/ety/>

Sõnaveeb = EKI ühendsõnastik 2025. <https://sonaveeb.ee/>

Viikberg, Jüri 2025. Saksa laensõnad eesti keeles. Veebisõnastik. <https://eki.ee/dict/sls/>

¹ Retsensent on sõna *pind* juures juhtinud tähelepanu Piibli väljendile „Aga miks sa näed pindu oma venna silmas, palki iseenese silmas aga ei märka?” (Mt 7:3).

KIRJANDUS

- Adelung, Johann Christoph 1780.** Versuch eines vollständigen grammatisch-kritischen Wörterbuches Der Hochdeutschen Mundart, mit beständiger Vergleichung der übrigen Mundarten, besonders aber der oberdeutschen. Vierter Theil, von Sche–V. Leipzig: Johann Gottlob Immanuel Breitkopf.
- Blokland, Rogier 2009.** The Russian Loanwords in Literary Estonian. (Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 78.) Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Dahl 2** = Владимир Даль, Толковый словарь живого великорусского языка Владимира Даля. Томъ 2. И–О. С.–Петербург–Москва: Издание книгопродавца-типографа М. О. Вольфа, 1881.
- EEW 6** = Julius Mägiste, Estnisches etymologisches Wörterbuch. Kd 6. niitma–piirama. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft, 2000.
- EEW 7** = Julius Mägiste, Estnisches etymologisches Wörterbuch. Kd 7. piirask–raba. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft, 2000.
- EEW 9** = Julius Mägiste, Estnisches etymologisches Wörterbuch. Kd 9. sarn–tahr. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft, 2000.
- EEW 11** = Julius Mägiste, Estnisches etymologisches Wörterbuch. Kd 11. tuur–varukil. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft, 2000.
- EKMS** = Andrus Saareste, Eesti keele mõisteline sõnaraamat. Kd 1–4. Dictionnaire analogique de la langue estonienne. Avec un index pourvu de traductions en français. Stockholm: Vaba Eesti, 1958–1963.
- EÕS 2** = Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat. „Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamatu” II täiendatud ja parandatud tr. 2. kd. N–Rio. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, 1930.
- Helle, Anton Thor 1732.** Kurtzgefaßte Anweisung Zur Ehstnischen Sprache, in welcher mitgetheilet werden I. Eine Grammatica, II. Ein Vocablarivm, III. Proverbia, IV. Ænigmata, V. Colloquia. Halle: Stephan Orban.
- Hupel, August Wilhelm 1780.** Ehstnische Sprachlehre für beide Hauptdialekte den revalschen und den dörptschen; nebst einem vollständigen Wörterbuch. Riga–Leipzig: Johann Friedrich Hartknoch.
- Hupel, August Wilhelm 1818.** Ehstnische Sprachlehre für die beyden Hauptdialekte, den revalschen und dörptschen, nebst einem vollständigen ehstnischen Wörterbuche. Zweyte durchgängig verbesserte und vermehrte Auflage. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn.
- Kluge, Friedrich 1989.** Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. 22. Auflage unter Mithilfe von Max Bürgisser und Bernd Gregor völlig neu bearbeitet von Elmar Seebold. Berlin–New York: Walter de Gruyter.
- Luts, Oskar 1999.** Kevade. I ja II. Pildikesi koolipõlvest. Tartu: Ilmamaa.
- Mägiste, Julius 1962.** Äldre ryska lånord i estniskan. Särskilt i det gamla estniska skriftspråket. (Lunds Universitets Årsskrift N. F. Avd. 1. Kd 55, nr 1.) Lund: CWK Gleerup.
- Postimees 1888** = Eesti maalt. – Postimees 8. I, nr 3, lk 1.
- Raun, Alo 1982.** Eesti keele etimoloogiline teatmik. (Maarjamaa taskuraamat 17.) Rooma–Toronto: Maarjamaa.
- Vestring, Salomo Heinrich 1998 [1710–1730].** Lexicon Estonico Germanicum. Eesti-saksa sõnaraamat. Toim Ellen Kaldjärv. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.

Wiedemann, Ferdinand Johann 1869. Ehstnisch-deutsches Wörterbuch. St. Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.

Wiedemann, Ferdinand Johann 1893. Ehstnisch-deutsches Wörterbuch. 2., täiendatud tr. Toim Jacob Hurt. St. Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.

Lembit Vaba (sünd 1945), PhD, Lätia Teaduste Akadeemia välisliige, phorest45@gmail.com

obadus and *plinder*

Keywords: Estonian vocabulary, etymology, loanwords

Quite a blow

According to Julius Mägiste, *obadus* 'metal loop' is a Russian loanword; cf. Russian *óбод* 'hoop, ring; arched fastening' and dialectal *обóдъ* 'ring, hook, clasp, bow'. The article notes that the meaning 'blow, hit' developed in the semantic field of *obadus* within the Estonian linguistic context, where many fastening devices have acquired a secondary sense 'blow, hit'. Examples include *haak* 'hook, part of a latch or fastening' ⇒ 'a boxing hook delivered from below or the side with a bent arm'; *kiil* 'iron or wooden wedge used for joining or sealing objects or their parts' ⇒ 'blow, hit'; *kõrvakiil* 'a slap, a hit to the ear with the hand'; *põõn* 'a cross-board used to join and reinforce wooden items' ⇒ 'blow, hit'.

In a bind

The article argues that the colloquial *plinder* 'difficult situation, bind, predicament, deprivation' is a loan from the German dialect word *Splinter* '(wood) splinter, sliver', whose more widespread Standard German form is *Splitter* (without the nasal in the stem). From *plinder*, the shortened, irregular dialectal form *plinn* is likely to have developed. The semantics of lack or deprivation are reflected in the German adjectives *splitternack*, resp. *splinternackt*, *splinternackend*, etc. 'naked, bare(-wood)', literally 'splinter-bare'. Baltic German also attests the adjective *splinterkahl* 'completely bare, stripped bare'. In Estonian, *plinder* has not been recorded with the meaning 'wood splinter, sliver, etc.', which invites a consideration of expressions in which unpleasant situations someone may get into (or find themselves in) are described using imagery involving an *ork* 'spike', (*puu*)*pind* ' (wood) splinter', or (*puu*)*pulgad* '(wooden) sticks'.

Lembit Vaba (b. 1945), PhD, Foreign Member of the Latvian Academy of Sciences, phorest45@gmail.com